

BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ

ECONOMIC EFFECTS OF ONE BELT AND ONE ROAD PROJECT ON CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Najibullah SAMADI

İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul,

Türkiye

ÖZET

Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) projesi dünyanın ikinci ekonomisine sahip olan Çin tarafından tekrardan başlatılmış olup, küresel dünyanın ekonomisine yön verecek potansiyeline sahip olan bir devasa projedir. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Orta Asya ülkeleri 1991 yılında Sovyet birliğinin (SSCB) dağılması sonucu bağımsızlığına kavuştuktan sonra Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi sayesinde dikkatleri üzerine çekerek dünyanın da ilgi alanı olmuştur. Bu proje Çin'in karayolları ve demiryolları ile Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını kolaylaştırırken, bu proje kapsamında Orta Asya ülkelerinde yapılacak projeler sayesinde doğal kaynaklarını uluslararası piyasaya çıkarma fırsatı yakalayacağı için bu ülkeler için de BKBY projesi ayrı bir önem kazanmıştır. Çin büyüyen ekonomisinin istikrarını sağlayabilmek için enerji ithalatına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'da bulunan bol miktardaki doğal enerji kaynaklarını ithal etmek için bu ülkelerde yapılacak altyapı tesisleri ve boru hatlarının genişletmesi her iki taraf için de önem taşımaktadır. Nitekim küresel ekonomik savaşların yaşandığı bir çağda, Çin'in Orta Asya üzerinden başlatmış olduğu BKBY projesini önlemek için bölgeyi istikrarsızlaştıran güçlerinde olduğunu söylemek mümkündür. Çin bölgeden doğacak siyasi bir istikrarsızlığın önlemine almaya çalışırken, BKBY projesi çerçevesinde Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin geniş bir şekilde devam etmesi için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmada Orta Asya ülkelerinin BKBY projesi için ekonomik önemi, bu ülkelerin ekonomik potansiyeli, BKBY projesinin finansmanı, Çin'in bu proje ile Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlanabilmesi için bağlantı güzergâhları ve BKBY projesinden Çin'in ekonomik beklentileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: BKBY, Çin, Orta Asya, SSCB, Avrupa

ABSTRACT

The One Belt One Road (OBOR) project has been resuscitated by China, the world's second economy, and is an enormous project that has the prospective to appearance the global economy. Central Asian countries, which have rich energy resources, achieved their independence due to the dissolution of the Soviet Union (USSR) in 1991 and became an area of attentiveness for the world, attracting attention thanks to the CKD project apprenticed by China. While this project facilitates the association of China to Europe via highways and railways via Central Asia, the OBOR project has gained particular importance for these countries, which will have the opportunity to bring their natural resources to the international market thanks to the projects to be carried out. Within the scope of this project, Central Asian countries. China needs energy imports to stabilize its growing economy. Hence, it is essential for both sides to enlarge the groundwork facilities and pipelines to be built in these countries

to import plentiful natural energy resources into Central Asia. As a matter of fact, it is possible to say that in a term of global economic wars, China has the power to undermine the region in order to prevent the BRG project from being launched over Central Asia. While China was trying to take precautions against the political instability arising from the region, it continued its efforts to maintain its relations with Central Asian countries within the framework of the OBOR project. In this research, the economic importance of the Central Asian countries for the OBOR project, the economic potential of these countries, the financing of the OBOR project, the connection routes for China to connect with Europe via Central Asia with this project, and the expectations from China's economic OBOR project were examined.

Keywords: Obor, China, Central Asia, USSR, Europe

1. GİRİŞ

Orta Asya coğrafyası kadim İpek Yolunun merkezinde bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan bir bölgedir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarına kavuşan bu ülkeler topraklarında barındıran yeraltı ve yerüstü kaynakları nedeniyle Çin'in başlatmış olduğu Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) projesi sayesinde bir kez daha küresel ekonomide hem jeopolitik ve hem ekonomik çıkarların odağı haline gelmiştir. Orta Asya tarihi açıdan Orta Doğu ile Avrupa'nın birbirine bağlayan ve aynı zamanda BKBY projesinin ana güzergâhı olarak önemli bir konuma sahip bir bölgedir. Dolayısıyla Çin'in böyle bir devasa projeyi Orta Asya üzerinden başlatarak Asya'yı Avrupa ile Afrika'ya kadar bağlaması ve dünyada jeopolitik ve ekonomik dengelerin değişmesine neden olacak kadar önem arz ettiğini söylemek mümkün olmuştur.

Bağımsızlıklarını kazandıklarından sonra ekonomik kalkınmada zorluk çeken Orta Asya devletleri SSCB döneminde Rusya'ya bağlı olarak yapılan altyapı tesisleri hariç başka bir bağlantı yapısının olmamasından dolayı enerji kaynaklarını uluslararası pazarına ithal etme konusunda başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla 1991 yılından sonra bu boşluğu fırsata çevirmek isteyen Çin yönetimi BKBY projesi çerçevesinde bölgeyi hem ekonomik ve hem jeopolitik açıdan değerlendirmek istemiştir. Çin, bir taraftan artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak ve bu bölgeyi güvence altına alarak BKBY projesi sayesinde Orta Asya üzerinden Avrupa'ya mallarını karayolları ve demiryolları bağlantısı ile ulaştırmak için her bir Orta Asya ülkesi ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve istikrarlı bir şekilde bu ülkelerde projeler yaparak yatırımlarını devam ettirmiştir.

Orta Asya devletleri topraklarında bulunan zengin doğal kaynaklarının çıkarılması, işletilmesi ve BKBY projesi bağlamında dünya pazarına sunarak ülkelerin kalkınması için iş birliklerinin geliştirilmesine önem vermiştir. Orta Asya'da Tacikistan ile Kırgızistan bölgenin %90 yakın su kaynaklarının iç tüketim ve ihracat için elektrik üretmek amacıyla hidroelektrik barajlarına su sağlamak için kullanırken, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan özellikle doğalgaz, petrol ve uranyum kaynaklarına sahip zengin ve dünya sıralamasında yer alan ülkeler arasında yerlerini almıştır (Karimi, 2018: 63).

Küresel ekonomik savaşların yaşandığı 21. Yüzyılında BKBY gibi dünya çapında ekonomik entegrasyonu sağlayan projenin ele aldığımız bu araştırmada, Orta Asya üzerindeki ekonomik etkileri, finansmanları, projeye dâhil beş ülkenin ekonomik çıkarlarını ve Çin'in bu projeden beklentisini göz önünde bulundurularak kapsamlı araştırmaları yapılmıştır.

2. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ (BKBY)

2.1. Projenin Orta Asya Ekonomileri İçin Genel Önemi

21. Yüzyılında dünyanın ortak sorunu olan enerji kaynakları gitgide artarken, bu kaynakları elde edebilmek için meydana gelen ekonomik ve siyasi çatışmaların asıl sebebi bu kaynaklara ulaşmak olmuştur. BKBY girişiminin en önemli güzergâhlarından biri olan Orta Asya ülkeleri, sahip oldukları önemli yeraltı kaynakları ve enerji rezervleri sebebiyle büyük güçlerin ilgi alanına girmiştir. Orta Asya'nın Kuzeyinde Rusya, doğusunda Çin, güneyinde ise ciddi bir ekonomik potansiyele sahip olan Pakistan ile Hindistan yer alırken, jeo-stratejik önemi ile büyük Asya'nın merkezinde yer almaktadır.

Dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olan Çin son yıllarda büyüyen ekonomisini istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlayabilmek için önemli derecede enerji ithalatına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için BKBY projesi çerçevesinde Orta Asya ülkelerindeki kaynaklarından temin etmek istemiştir. Bu nedenle Orta Asya bölgesi Çin için bir taraftan ihtiyacı olan enerjiyi karşılamak, diğer taraftan ise kendi mallarını bu bölge üzerinden Avrupa'ya ulaştırmak için BKBY projesine istikrarlı bir şekilde yatırım yapmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya üzerinden BKBY projesinin genişlemesi sadece Çin'in lehine değil aynı zamanda bu ülkelerin var olan kaynaklarının dünya piyasasına çıkarabilmeleri için yapılacak altyapı tesisleri ve teknolojik gelişmeler sayesinde ekonomik büyümeye neden olacağı için Orta Asya ülkeleri tarafından da olumlu olarak bakılmaktadır (Tezer, 2018:16).

2.2 Projenin Finansmanı

BKBY projesi 2013 yılında Çin tarafından Kazakistan'ın Astana şehrinde dünyaya ilan edilmiştir. Bu vesile ile BKBY projesinin finansmanı sağlamak için Çin Hükümeti İpek Yolu Fonu (SRF), Çin Yatırım Şirketi, Döviz Devlet İdaresi, Çin İthalat-İhracat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası gurubu planını Pekin'de kurmuştur. Toplam sermaye fonu 40 milyar doları bulan bu finansman gurubunu, BKBY ve 21.YY Deniz İpek Yolu ekonomik iş birliği kapsamında, ticaretin ve BKBY projesine dâhil olan ülkelerin arasında bağlantıların artırılması ve büyümenin sağlanması için yatırım ve finans kolaylığı sağlamak olarak belirtilmiştir. Proje dâhilinde SRF'nin yanında birçok fon kaynağını da içermektedir. Bunlardan en önemlileri Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB), Yeni Kalkınma Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Yatırım İş birliği Fonu ve Enerji Kalkınma Fonu' dur. Türkiye'nin de içinde yer aldığı AAYB, 2014 yılının Kasım ayında 50 milyar dolarlık bir yatırımla faaliyete başlamıştır. Bunların yanında geliştirilen diğer finans kaynakların ekonomik finansman sağlaması, sosyal, çevresel ve kültürel faaliyetlerde de fon kaynağı görevini üstlenmektedir (Kopuk, 2021:1356).

Dolayısıyla böyle bir devasa projenin sınır ötesi yatırımları için finansman sağlamak, ulusal projelere göre daha zordur. Çünkü uluslararası bir projede finansman kaynaklarının faydaları ve maliyetleri orantılı bir şekilde paylaşılmadığı takdirde sorun çıkacak nedenler meydana gelecektir, örneğin bir koridordaki gelişmelerin çoğu transit ticareti olduğunda o güzergâhta olan ülkeler koridordan sadece talep edebilecekleri geçiş oranları aracılığıyla yararlanmaktadır. Bu geçiş ülkelerinin koridor yatırımlarını ve bakımını finanse etme isteğini azaltacak ve ağırlık genel verimliliğini etkileyecektir.

2.3 Projenin Güzergâhı

BKBY projesinin güzergâhları altı önemli koridor bağlantısı ile deniz, demir ve karayollarından oluşmaktadır. Bu koridorlar;

- Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru
- Çin-Merkez ve Batı Asya koridoru
- Çin-Moğolistan-Rusya koridoru
- Çin-Pakistan koridoru
- Çin-Hindiçin Yarımadası koridoru
- Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar koridoru

Olarak altı ana koridor güzergâhlarına bölünmektedir. Şimdiye kadar belirlenen bu koridorlar üzerinde oluşan rotaların birincisi, Doğu Türkistan'dan Kazakistan-Rusya-Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşırken, bir diğeri ise, Doğu Türkistan'dan Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Balkanlar üzerinden Avrupa'ya gitmektedir. Bir diğer güzergâhı ise yine Doğu Türkistan'dan başlayıp Batı Türkistan'daki Türk Cumhuriyetleri'nin değişik rotalarından geçerek Pakistan üzerinden İran'a ve oradan Ortadoğu'ya bağlanan güzergâhtır. Çin ayrıca Kaşgardan Pakistan'ın Gwadar limanına uzanan bir güzergâha bugüne kadar ciddi yatırımlar yapmıştır. Çin, Pakistan'dan kiraladığı Gwadar limanını hem donanması için bir askeri merkez hem de Basra Körfezi, Süveyş ve Doğu Afrika rotalarından yürüttüğü ticaret için alternatif nakil yolu haline getirmek istediği için büyük önem vermektedir (Bayraç, 2021:1357). Şekil 1'de BKBY projesinin güzergâhları rotalar ile sunulmuştur.

Şekil 1. BKBY Projesinin Güzergâhları

3. PROJENİN ORTA SYA EKONOMİLERİ ÜZERİNE ETKLERİ

3.1 Kazakistan Üzerine Ekonomik Etkileri

Kazakistan Orta Asya'nın en büyük yüzölçümüne sahip, Çin ile 1.533 km ortak bir sınırı paylaşan ülkedir. Kazakistan bulunduğu konum ve toprağında bulunan doğal

kaynaklardan dolayı BKBY projesi bakımından Orta Asya ülkelerinin en stratejik bölgesidir. Dolayısıyla Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra Çin ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik gerek siyasi olsun gerek ekonomik olsun birtakım projelere imza atmıştır. Çin'in hayata geçirmiş olduğu BKBY projesinin 2013 yılında ilk defa dünyaya duyurma yeri Kazakistan olduğu da bu ülkenin bu proje için ne kadar önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Çin'in Kazakistan ile yapmış olduğu ilişkilerin esas noktasının ekonomik olduğu anlaşılmıştır. Kazakistan'ın ihracatında ilk sırada yer alan Çin, ithalatında da ikinci sırada yer alırken, Kazakistan diğer Orta Asya ülkelerine göre aynı zamanda Çin'in en büyük ekonomik ve ticari ortağı durumu haline gelmiştir. Çin açısından baktığımızda Kazakistan Çin'in BKBY projesi sayesinde konum itibarıyla Avrupa'ya açılan kapısıdır. Bu nedenle Çin'in BKBY projesini Orta Asya üzerinden Avrupa pazarına açılımını sağlamak için her konuda başta Kazakistan ile gerek BKBY projesi çerçevesinde gerekse diğer alanlarda iki ülke ortak iş birliklerinin sıkı bir şekilde yürütülmesini önünü açmıştır (Aydın, 2022:133).

Dolayısıyla Orta Asya üzerinden özellikle Türkmenistan ile Özbekistan'dan Çin'e giden doğalgaz boru hatlarının da önemli bir bölümü Kazakistan'ın Sincan bölgesinden geçmektedir. Bu nedenle Çin, Kazakistan ile ilişkilerin sadece ekonomik olmayıp bölgenin siyasi ve askeri konusunda da iş birliği yapmaktadır. Çünkü iki ülke Orta Asya'da en büyük ticaret hacmine sahip, yaklaşık 20 milyar dolar bir ticaret hacmi ile Çin'in Türkmenistan ile olan ticaret hacminin iki katı kadardır. Bu nedenle BKBY projesi için Orta Asya'da Kazakistan ayrı bir öneme sahiptir (Myradov, 2017:95).

Nitekim 2020 yılında dünya çapında yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle Çin-Kazakistan enerji iş birliğine de birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Salgından dolayı petrol tüketimindeki düşüş devam ederken, Kazakistan ile BKBY çerçevesinde olan anlaşmalar doğrultusunda Çin'in bu ülkeden ihtiyacı olan petrolü ithal edememesi sonucu ülke ekonomisinde yavaşlama meydana gelmiştir. Tablo 1'de İki ülkenin arasında yapılan ticari yatırımları yıllara göre sunulmuştur.

Tablo 1: Kazakistan-Çin Ticareti ve Çin'in Kazakistan'a Yatırımı (milyar dolar)

Yıl	Çin'e ihracat (milyar \$)	Toplam ihracattaki payı (%)	Çin'den ithalat (milyar \$)	Toplam ithalattaki payı (%)	Çin'in yatırımı (milyar \$)
2014	9 741 822	12,2	7 357 220	17,7	3,22
2015	5 848 947	12,6	5 087 801	16,3	2,49
2016	4 805 079	13	3 665 652	14,3	0,520
2017	6 378 691	12,9	4 694 999	15	3,21
2018	8 529 554	13,9	5 384 154	16,3	2,78
2019	7 823 406	13,6	6 537 806	17	1,17

3.2 Kırgızistan Üzerine Ekonomik Etkileri

Kırgızistan Cumhuriyeti Orta Asya'nın kuzeydoğusunda yer alan, kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin, batısı Özbekistan, güneybatısı ise Tacikistan ile sınırlı 198.500 km² yüzölçümüne sahip ve madencilik sektöründe öne çıkmış olan bir ülkedir. Kırgızistan Cumhuriyetinde madencilik sektörü hariç diğer sektörler pek gelişim gösterememiştir. Dolayısıyla ülkenin ekonomisi tarım, madencilik ve yurtdışında çalışan vatandaşların gelirlerine dayanan düşük ve orta gelirli bir ülke konumuna sahiptir.

Bağımsızlık sonrası SSCB'nin kaynaklarından mahrum kalan Kırgızistan özel tüketimde gerileme yaşamış ve bunun sonucunda GSYİH bağımsızlığın ilk yıllarında alt seviyelere kadar inmiştir. Bu sebepten dolayı Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi Kırgızistan için cazip gelmiş ve bu çerçevede ülkenin altyapıdan yabancı yatırım çekebilme hususuna kadar birçok alanda stratejik hedefler oluşturmuştur. Dolayısıyla Çin açısından Kırgızistan ne kadar önem arz ediyorsa aynı şekilde Kırgızistan içinde Çin'in başlatmış olduğu bu proje Kırgızistan'a getireceği gelişme ve dış politikada uluslararası arenaya açılımında hayati önem arz etmektedir (Avcıl, 2022:134).

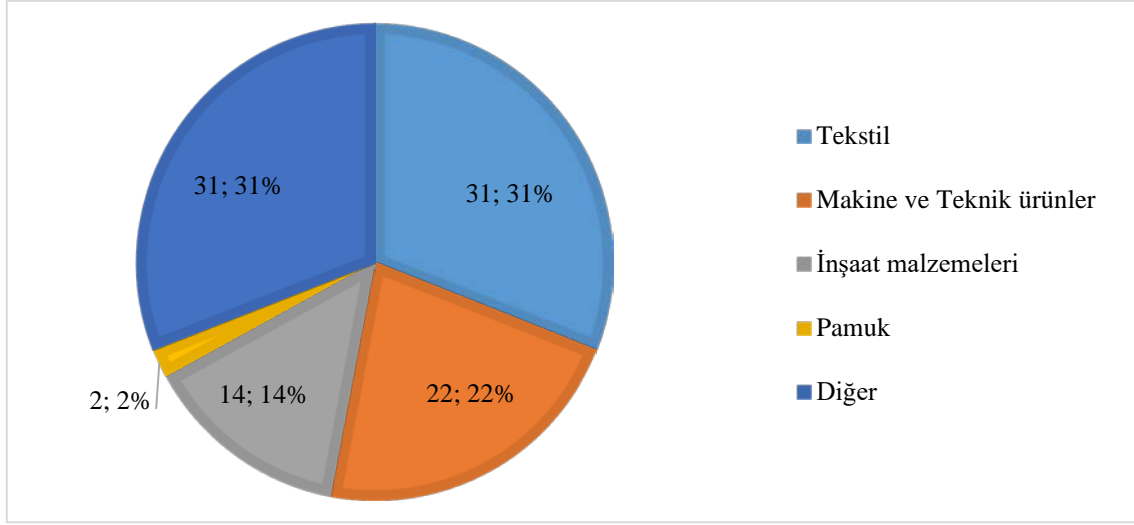
Kırgızistan bağımsızlık sonrası Çin ile olan sınır bölgesinde ilk yıllarında sınır sorunlar yaşamıştır ve Çin'in Orta Asya devletleriyle yapmış olduğu bir dizi ziyaretler çerçevesinde bu sorun 2002 yılında yapılan ikili görüşmeler neticesinde üst düzey yöneticiler tarafından sorunlar giderilmiştir. Akabinde bir dizi ilişkilerin olumlu sonuç verdiği görülmüş ve Çin ile Kırgızistan arasında altyapıdan, lojistik ve birçok projenin uyumlu bir şekilde hayata geçirilmesi gibi adımlar atılmıştır. Bu vesile ile Kırgız Cumhuriyeti'nden geçen koridorların uluslararası ulaştırma koridoru haline getirerek Kırgızistan'ın rekabet gücünü artırmıştır (Abdibaitova, 2021:124).

3.3 Tacikistan Üzerine Ekonomik Etkileri

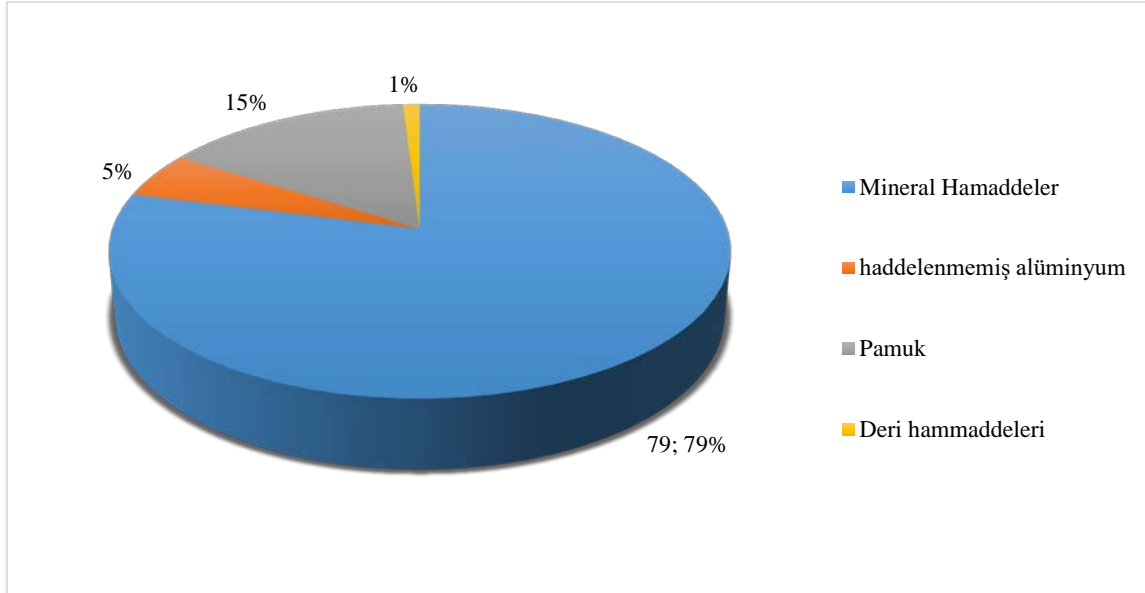
Tacikistan Cumhuriyeti Orta Asya'nın en küçük yüzölçümüne sahip olan ülkedir. Ülke nüfus ve coğrafi olarak küçük olmasına rağmen dünyanın en büyük hidroelektrik enerjisine ve aynı zamanda önemli derecede yeraltı kaynaklarına sahiptir. Dolayısıyla bu ülkenin BKBY projesi için önemli bir yeri ve konumu bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı Çin yatırımcıları diğer ülkelerin Tacikistan'a yapmış olduğu yatırımlara kıyasla daha fazla yatırım yaparak ilgi göstermektedir. Bu neden dolayı ülkenin hemen hemen her yerinde olan altyapı inşaatlarının başında Çinli yatırımcıların görmek mümkündür. Çin'in Orta Asya politikasında Tacikistan'ın önemli bir konumu vardır. Çin yönetimi diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Tacikistan'a da BKBY projesi çerçevesinde bu ülkenin altyapı ve ulaştırma alanlarını genişletmeyi sürdürmüş ve kendi ürünlerini BKBY çerçevesinde bu koridor üzerinden pazarlamayı düşünmüş ve aynı zamanda Orta Asya topraklarında bulunan yeraltı kaynaklarına kolay ulaşımın sağlanmasını da amaçlamaktadır (Türk, 2017:86).

Bu bakımdan Çin için Tacikistan ne kadar önemli bir konuma sahip ise, aynı zamanda dar bir ekonomiye sahip olan Tacikistan için de Çin'in bu ülkeye olan ilgisi ve yatırımı büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu proje sayesinde Tacikistan kendi bünyesinde barındıran yeraltı kaynaklarını dünya pazarına arz ederek daha fazla yabancı sermaye çekmeyi ve uluslararası iş birliklerinin daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Barotov, 2021:192).

Dolayısıyla Çin'in Orta Asya ülkeleri ile ticaretini güçlendirmeye çalışırken, Tacikistan ile olan ikili ticaret potansiyelini aşağıdaki Şekil 2 ve Şekil 3 üzerinden görmek mümkündür.

Şekil 2. Çin'in Tacikistan'a Yaptığı İhracat

Şekil 3. Tacikistan'ın Çin'e Yaptığı İhracatı

3.4 Özbekistan Üzerine Ekonomik Etkileri

Özbekistan 1 Eylül 1991 tarihinde SSCB'den ayrılıp bağımsızlığına kavuşan ilk Orta Asya ülkelerinden biridir. Özbekistan konum itibarıyla stratejik bir yere ve zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan bir ülkedir. Bu bakımdan her zaman büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiş ve uluslararası arenada kalkınmasına ve gelişmesine bu kaynaklar büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan ile sınır komşuluğu olan bu ülke Orta Asya'nın merkezinde yer almaktadır. Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan SSCB döneminde bir diğer Orta Asya ülkesi olan Türkmenistan'dan sonra ikinci en fazla tarıma dayalı olan ülke ekonomisi halen de tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olup dünyada en fazla pamuk üreten dördüncü ülke konumunda yer almaktadır (Küçük, 2020:17).

Özbekistan Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi kapsamında önemli bir stratejik konuma sahip olup, kuzeyden güneye ve doğudan batıya kadar bu projenin güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Özbekistan dış politikada dünyanın bir diğer güçlü ekonomisine sahip olan ABD yönetiminden mesafesini koruyarak Rusya ile iş birliklerini artırırken, 2001 yılında ŞİÖ'ne katılmasıyla dış politikada Çin ile ilişkilerin gelişmesini ve iş birliklerinin artırılmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla Çin'in BKBY proje kapsamındaki planları çerçevesinde diğer Orta Asya ülkelerine olduğu gibi Özbekistan'a da ilgisi artmış ve yatırımlarını yoğunlaştırmıştır. Bu sebepten dolayı Özbekistan, Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattı üzerinden yıllık Çin'e 5 milyar metreküp doğalgaz satışı gerçekleştirmektedir. Ve aynı zamanda Çin'in bu ülkenin özellikle doğalgaz kaynaklarına olan ilgisinden dolayı yatırımlarını gittikçe artırarak özel bir ilgi göstermektedir. Özbekistan Orta Asya'nın merkezinde yer alırken BKBY projesinin bu koridorun gerek coğrafi konumu gerek yeraltı ve yerüstü kaynakları gerekse bölgenin politik konumu itibarıyla BKBY projesinin kilit noktası niteliğinde olan bir olmuştur (Budulgan, 2020:177).

BKBY projesi güzergâhında Çin ile Özbekistan arasında bir sınır komşuluğu bulunmazken, iki ülke arasındaki ticari transit ilişkilerinin Kazakistan ile Kırgızistan üzerinden geçen yollar vasıtası ile gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Çin açısından Özbekistan Avrupa ülkelerine giden güvenli, istikrarlı, kısa ve düşük maliyetli bir güzergâh olarak Çin mallarının gelişmiş nakliye kolaylığı nedeniyle düşük fiyatlarla hammadde ithal etme alanı olarak görülmektedir. Diğer yandan Özbekistan için kendi ürettiği ürünlerin veya topraklarında barındıran kaynakların uluslararası arena pazarına sunmak için değişik sorunlar ile karşılaşırken, BKBY projesi çifte kara ile çevirili olan Özbekistan'ın dünya pazarına kolay ulaşım sağladığı bir yoldur. Dolayısıyla bu proje her iki ülke için hayati önem taşımaktadır (Jafarli, 2021:65).

3.5 Türkmenistan Üzerine Ekonomik Etkileri

Türkmenistan, Kazakistan'dan sonra Orta Asya'nın en önemli gelişmiş ülkesi konumunda yer almaktadır. Bu ülke coğrafi olarak Orta Asya'nın güneyinde, Hazar denizi kıyısında yer alır, güneyinde İran, güneydoğusunda Afganistan, kuzeydoğusunda Özbekistan ve kuzeybatısında ise Kazakistan ile sınır komşuluğu bulunmaktadır. Türkmenistan diğer Orta Asya devletleri gibi SSCB'nin dağılımı sonucu bağımsızlığını alan ve bağımsız devletler topluluğunun en büyük dördüncü devleti olmuştur. Türkmenistan bağımsızlık sonrası yapılan birtakım reformlar sayesinde devlet olma yolunda ilerlemeler kat etmiş olup ancak coğrafyasında barındıran zengin yeraltı kaynaklarına güvenerek yenilikçi reformlardan diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla geride kalmıştır. Ülkenin %72'si Karakum çölü ile kaplı olup açık denizlere herhangi bir kıyısı bulunmamaktadır. Hazar denizi bölgesinde çoğunluğu petrol rezervleri ile adından söz ettiren ülkeler olmasına rağmen, Türkmenistan toprakları petrole kıyasla daha çok doğalgaz rezervlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'nın diğer ülkelerine kıyasla toprağında barındıran zengin doğalgaz sayesinde bölgenin aktif oyuncularından birisi olarak uluslararası arenanın da ilgi odağı olma özelliğine sahip olmuştur. Türkmenistan diğer devletlere göre farklı bir uluslararası siyaset izlemiş ve 12 Aralık 1995 tarihinde ise daimî tarafsızlık statüsünü almıştır. Türkmenistan yönetimi bu kararın nedenini ise ülkenin doğal kaynakları ile zengin bir bölge olduğunu ve bu sebepten dolayı daimî tarafsızlık siyasetini gerekli olduğunu ve bu kararın bölgede barışın sağlanmasına katkı sunacağını vurgulamıştır (Sarı, 2019:91).

Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsünü aldıktan bu yana uluslararası arenada hep ikili ilişkiler üzerinden işbirliğini yürütmüş ve herhangi bir uluslararası veya bölgesel işbirliğine ve askeri örgüte üye olmamıştır. Dolayısıyla BKBY projesi bakımından önemli bir konumu

ve Çin'in ihtiyacı olan bol miktarda doğalgaz rezervlerine sahip olmasından dolayı, Çin ile 2013 yılında ikili ilişkilerin stratejik anlaşmalar üzerinden yürütmüş ve BKBY mutabakatı kapsamındaki zaptını imzalamamıştır. Bu bakımdan Türkmenistan, Çin ile BKBY projesini ikili anlaşmalar çerçevesinde desteklemektedir. Ancak bu ülkenin ekonomisi doğalgaz ihracatı üzerine dayalı olduğundan dolayı özellikle son zamanlarda Çin'e bağımlı hale gelmiş durumundadır. İki ülkenin 2017 yılına bakıldığında Türkmenistan-Çin ilişkilerinin ticaret hacımı 6,9 milyar doları bulmuş ve bu ticaretin esas noktası Türkmenistan'ın Çin'e yapmış olduğu doğalgaz ihracatı üzerinde olmuştur. Bu sebepten dolayı Çin, Türkmenistan ile doğalgaz ticareti üzerinden ikili ilişkilerinin geliştirmeye yönelik çaba sarf ederken, Çin, Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı haline gelmiştir (Omunkulov, 2020:84).

Çin açısından bu ülkenin doğalgazı ve diğer yeraltı kaynakları ne kadar önemli ise BKBY projesi için de Çin'in hazar denizine kolay ulaşım sağlamasını önünü açacak kadar da Türkmenistan güzergâhı ayrı bir önemi arz etmektedir. Dolayısıyla bu projenin Orta Asya'nın diğer ülkeleri gibi Türkmenistan için de uluslararası iş birliklerin daha çok gelişeceği ve bu proje çerçevesinde yabancı yatırımın ülkeye artacağı yönünde önem arz etmektedir.

4. ÇİN'İN BKBY PROJESİNDEN EKONOMİK BEKLENTİLERİ

Çin şu an dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumundadır. SSCB'nin dağılması sonrası Çin'in rüyası olan BKBY projesini tekrardan canlandırarak Orta Asya üzerinden uluslararası arenaya hem ekonomik hem siyasi olarak alanını genişletmek istemiştir. Çin 2000'li yıllardan sonra bu proje kapsamında özellikle Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirmesine yönelik adımlar atmış ve bölgenin bir numaralı oyuncularından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla Çin, SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan bağımsız Orta Asya devletlerinin karşılaştığı ekonomik ve siyasi sorunlar neticesinde BKBY projesi çerçevesinde bölgeye hızlı bir şekilde giriş yapmış ve kendi ülkesinin ulusal ekonomik gelişmesini sağlayacak adımlar atarak bu ülkeler ile ikili ilişkilerin geliştirmeye çalışmıştır. Bu bakımdan Orta Asya ülkelerinin Çin'e olan komşuluğu sebebiyle sadece ekonomik olarak dikkate almamak gerekmektedir. Çünkü Orta Asya devletleri Çin'in ekonomik pazarı için ne kadar önemli ise aynı zamanda siyasi bakımdan da o kadar önem arz etmektedir (Arslan, 2022:54).

Çin bu proje kapsamında özellikle Orta Asya devletleri ile ekonomik beklentileri karşılayabilmek için beş ana hedefin oluşturulması neticesinde bu proje Çin tarafından kararlılıkla yürütülmektedir. Bu maddeler sırasıyla dâhilinde

- Politika koordinasyonu: Proje 'ye katılım sağlayan ülkelerin kalkınma ve stratejilerin oluşması ve bölgesel iş birliklerin devamı
- Tesislerin bağlantısı: bölgenin altyapı yatırımlarının organizasyonunu yapmak,
- Engelsiz ticaret: Ülkeler arası ticaretin geliştirilmesine ilişkin engellerin kaldırılması ve yatırım maliyetlerinin düşürülmesi için,
- Finansal entegrasyon: Para politikasının uyumlaştırmak için on ve
- İnsanlar arası ilişkiler: Kültürel alanda değiş tokuşların yapılması için olarak tanımlanmaktadır

Dolayısıyla Çin, BKBY projesi çerçevesinde öncelikli olarak Orta Asya ülkeleri ile hem ekonomik hem siyasi bakımdan ilişkilerin gelişmesini sağlamak, altyapı alanlarını genişletmek ve bu ülkelerin yeraltı kaynaklarına özellikle Çin'in ihtiyacı olan petrol ve doğalgaz kaynaklarına kolayca ulaşabilmek için bir takım boru hatlarının ikili anlaşmalar üzerinde genişletmeyi amaçlamıştır. Bu sebepten dolayı Çin tarafından atılan böyle stratejik bir hedef çerçevesinde altyapı projelerinin bu ülkelerde genişleterek hem bölge ülkeleri hem de dünya ile bütünleşmeyi amaçlamaktadır. Çin her zaman ve her koşulda Orta Asya ülkeleri ile komşuluğu ve dostluğu güçlendirmek için her iki tarafın da yararına dayalı iş birliklerin geniş bir şekilde ilerleterek bu ülkeler ile ikili ve çok taraflı kanallar aracılığıyla Orta Asya politikasını sürdürmektedir. Ve bu bölge ülkeleri ile olumlu gelişmelerin yakından takip etmek ve gelişmesine neden olmak için kurulan ŞİÖ bir örnektir (İmamnazar, 2018:32).

Öte yandan Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde oluşacak koridor inşaatları ve bu ülkelerin kaynaklarını Rusya'ya bağlı kılmadan ihraç edebilmeyi sağlamaktadır. Çin, BKBY kapsamında Orta Asya ülkelerinin birbirine bağlı kılmadan bölgenin ekonomik özelliklerini tanımlayan iki ana alana yani doğal kaynakların ve tarıma odaklı projelerin geliştirmeye yönelik kapsamlı bir şekilde projeler geliştirmektedir. Son olarak bu ülkeler ile Çin'in iş birliği türü açısından incelenmek gerekirse Çin'in Orta Asya'daki projeleri ağırlıklı olarak toplam 261 projenin 237'si ikili anlaşmalar çerçevesinde ve 24'ü ise çok taraflı projeler olarak yürütülmektedir. Yani karayolu altyapı projesi dışındaki diğer tüm projeler Çin ile ikili anlaşmalar kapsamlı yürütülmektedir (Çakan, 2022:72).

5. SONUÇ

Bir Kuşak Bir Yol projesinin altyapısı 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan Orta Asya'daki bağımsız devletlerin ayakta tutunmaya çalıştığı dönemlerde atılmıştır. Çin Orta Asya ülkelerinin bağımsızlık sonrası bir taraftan jeo-stratejik konumu ve zengin enerji kaynakları nedeniyle, diğer taraftan Çin, ülke sınırına doğabilecek bir istikrarsızlığa karşı hemen Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesi için yatırımlarda bulunarak ikili ilişkilerin gelişmesi için bu ülkelere yatırım yapmaya devam etmiştir. BKBY projesinin bu ülkeler ile ikili ilişkiler neticesinde zeminini oluşturduktan sonra 2013 yılında Kazakistan'dan dünyaya duyurmuştur. Çin dünyaya bu devasa projeyi ilan ettikten sonra Orta Asya'da ulaşımdan altyapıya, ticari ilişkilerden siyasi ve askeri güçlenmeye kadar birçok yenilikleri beraberinde bulunduran dünyanın küresel ekonomisine yön verecek önemli bir proje olma özelliğini benimsemiştir. Çin bu proje ile Orta Asya topraklarında bulunan zengin doğal kaynaklara ulaşımını sağlayarak büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarını elde etmek ve geliştirmiş olduğu güzergâhlar sayesinde kendi mallarını ucuz maliyetler karşılığında Orta Asya üzerinden kolay bir şekilde Avrupa'ya ulaştırmayı planlamıştır. Dolayısıyla BKBY projesi çerçevesinde zengin kaynakları ile dünyanın ilgi odağı olan Orta Asya ülkeleri Çin ile ilişkilerin genişletmesini ve Çin'in bölgeye yatırımlarını güçlendirmesini önünü açmıştır. Çünkü bu proje kapsamında yapılacak projeler sayesinde Orta Asya ülkelerinde oluşacak gelişmeler her bir Orta Asya ülkesinin gelişmesine, işsizliğin azalmasına ve yabancı yatırımcıların ilgi duymasına neden olmuştur. Orta Asya ülkelerinde bulunan enerji kaynaklarının uluslararası arenaya arz edilmesi ve Çin ile ilişkilerin güçlü tutulması Çin'in büyüyen ekonomisinin istikrarını koruyacaktır. Çin BKBY projesi çerçevesinde Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin güçlü bir şekilde geliştirdiği takdirde ekonomik, siyasi ve askeri olarak istikrarlı bir şekilde güçlenecektir.

KAYNAKLAR

Abdibaitova, B. (2021). Kırgızistan-Çin ilişkilerinde gelişme süreci. B. Abdibaitova içinde, *Bağımsızlığın 30. Yılında Kırgız Cumhuriyeti Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler* (s. 124). Ankara: Astana yayınları.

Arslan, H. (2022). BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN FİNANSAL EKONOMİK BOYUTU: İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ FİNANS ENSTİTÜSÜ FİNANS ANABİLİM DALI FİNANSAL EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI, 54.

Avcıl, S. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde Orta Asya Ülkelerinin Konumu ve Önemi. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES* (s. 134). istanbul: Prof. Dr. Kenan Aydın.

Aydın, P. D. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde Orta Asya Ülkelerinin Konumu ve Önemi . *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES*, 133.

Barotov, O. (2021). TACİKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA ÇOK YÖNLÜLÜK ARAYIŞLARI VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLE İLİŞKİLER. *BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ*, 192.

Bayraç, H. N. (2021). Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 1357.

Budulgan, S. A. (2020). ÖZBEKİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 177.

Çakan, H. (2022). CHINA IN CENTRAL ASIA OPPORTUNITIES AND RISKS OF EMERGING CHINESE HEGEMONY FOR REGIONAL STATES. *Department of International Relations İhsan Doğramacı Bilkent University*, 72.

İmomnazar, I. (2018). Impact of «One Belt, One Road» initiatives to the economy of Central Asian countries. *International Journal of Business and Economic Development* , 32.

Jafarli, İ. (2021). ÇİN'İN “TEK KUŞAK – TEK YOL” PROJESİ BAĞLAMINDA BÖLGE ÜLKELERİYLE KARŞILIKLI İLİŞKİLERİNİN GÜNCEL DURUMU VE MÜMKÜN GELİŞİM POTANSİYELİ: KAZAKİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE AZERBAIJAN ÖRNEKLERİ. *MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ*, 65.

Karimi, K. (2018). ÇİN'İN ORTA ASYA'DA EKONOMİK DİPLOMASİSİ: YENİ İPEK YOLU PROJESİ., (s. 63).

Kopuk, E. (2021). Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 1356.

Küçük, K. (2020). ÖZBEKİSTAN'IN BÜYÜK GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ. *KIRGIZISTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ*, 17.

Myradov, D. (2017). 2000'LERDEN İTİBAREN ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ORTA ASYA'DAKİ ETKİLERİNE REALİST VE LİBERAL BİR YAKLAŞIM: TÜRKMENİSTAN VE KAZAKİSTAN ÖRNEKLERİ. *MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI*, 95.

Omunkulov, O. (2020). KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA. *Bağımsız Araştırmacı, otabekomon@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8706-7635*, 84.

Sarı, K. (2019). ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ORTA ASYA ÖRNEĞİ. *BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ*, 91.

Tezer, H. (2018). 21. Asırda İpekyolu Ekonomileri ve Türk Dünyasının Ekonomik Gelişim Süreci. <https://www.researchgate.net/publication/327107761>, 16.

Tok, U. (2021). ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ'NİN TÜRKİSTAN JEOPOLİTİĞİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ. *T.C.GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI*, 91.

Türk, F. (2017). Tacikistan'da Dış Güçler: Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği, İran ve Türkiye. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 86.